

Marko Niemelä

Lectio praecursoria:
Huumaava äänten pauhu:
Rovaniemen markkinoiden äänimaisema 1881–1930

FM (väit.) Marko Niemelä (niemelan.marko@gmail.com) on tehnyt työuransa Rovaniemen kaupunginkirjaston musiikkiosaston erikoiskirjastonhoitajana. Toukokuussa 2023 hänet nimitettiin kirjaston asiakaspalvelupäälliköksi. Niemelän kulttuurihistorian alaan kuuluva väitöskirja ”Huumaava äänten pauhu: Rovaniemen markkinoiden äänimaisema 1881–1930” tarkastettiin Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa 9.9.2023. Vastaväittäjänä oli kulttuurihistorian professori Hannu Salmi (Turun yliopisto) ja kustoksena kulttuurihistorian emeritaprofessori Marja Tuominen (Lapin yliopisto).

DOI: 10.51816/musiikki.137807

Lectio praecursoria:
*Huumaava äänten pauhu: Rovaniemen
markkinoiden äänimaisema 1881–1930*

Marko Niemelä
.....

Kauan sitten sain idean: alkaisin tutkia lappilaisen populaarimusiikin historiaa. Hain ja onnistuin saaman paikan valtakunnallisesta musiikin ja näyttämötaiteen tutkijakoulusta. Seuraavaksi minun täytyi päättää, mistä näkökulmasta lähestyisin valitsemaani aihetta. Syvennyin Lapin historiaa käsitteleviin kirjoihin ja tutkimuksiin, joista erityisesti museoneuvos Jouko Heinosen vuonna 1984 ilmestynyt tietokirja *Rovaniemen markkinat* vaikutti mielenkiintoiselta.

Heinonen muun muassa kirjoitti, että Rovaniemen markkinoilla tanssittiin ja musisoitiin jo 1800-luvun lopulla. Niinpä ideastani kypsyi kirjan innoittamana hypoteesi: populaarimusiikin täytyi saapua Lappiin Rovaniemen markkinoiden kautta. Ensimmäinen aihetta käsittelevä artikkelini, Rovaniemen tanssivat markkinat julkaistiin *Etnomusikologian vuosikirjassa 2007* – yli viisitoista vuotta sitten!

Seuraavaksi kävi niin, että aloin kuulla ääniä. Kuulin niitä aluksi harastajavalokuvaaja Iikka Paavalniemen Rovaniemen-kuvissa. Pian myös muutkin aikalaislähteet alkoivat soida. Niinpä hurahdin äänimaisemiin ja tein uskaliaan päätöksen kirjoittaa Rovaniemen markkinoita käsittelevän väitöskirjani äänimaisematutkimuksen näkökulmasta.

Vuonna 2016 päädyin Lapin yliopistoon kulttuurihistorian jatko-opiskelijaksi, jossa työtäni alkoi kärsivällisesti ohjata kulttuurihistorian professori Marja Tuominen. Syntyi ensimmäinen luonnos, ja luonnoksesta kypsyi varsinainen käsikirjoitus. Toiseksi ohjaajaksi ryhtyi Turun yliopiston kulttuurihistorian dosentti Kimi Kärki. Tammikuussa 2023 väitöskirja oli valmis esitarkastettavaksi.

Tänään, syyskuun yhdeksäntenä päivänä pääsen viimein julkisesti puolustamaan pitkään ajatusteni tammitynnyrissä kypsynttä, sittemmin sanoiksi paperille jäsenneltyä väitöskirjaani *Huumaava äänten pauhu – Rovaniemen markkinoiden äänimaisema 1881–1930*. Markkinat järjestettiin ensimmäistä kertaa helmikuussa 1881. Vuonna 1930 markkinat siirrettiin uudelle torialueelle, jolloin niiden luonne koettiin muuttuneen tyystin

toisenlaiseksi. Nämä vuosikymmenet muodostavat tutkimukseni aikajän-teen.

Väitöskirjassani tutkin Rovaniemen markkinoiden historiaa äänimaisematutkimuksen ja kulttuurihistorian viitekehäyksessä. Kysyn, millainen äänimaisema oli Rovaniemen markkinoilla, miten se ilmeni ja merkityksellistettiin aikalaislähteissä ja kirjallisuudessa, ja kuinka äänimaisema muuttui vuosikymmenten aikana. Väitän, että äänimaisemia on mahdollista tutkia markkinoita käsittelevistä teksteistä ja analysoida niiden merkityksiä ja muutoksia.

Neljästi vuodessa järjestettävät Rovaniemen markkinat merkitsivät paikallisille ja markkinavieraille työtä ja juhlaa. Ihmiset kävivät kauppaa ja huvittelivat monin eri tavoin. Markkinat täytyivät huumaavalla äänten pauhulla, kuten aikalaislähteissä kuvailtiin.

Mikä on äänimaisema? Tässä työssä tarkoitan maisemalla aisteilla havaittua ympäristöä. Alan tutkimuksessa äänimaisemalla tarkoitetaan ympäristöäänien kokonaisuutta, jolle yksilöt ja yhteisöt antavat kulttuurisia merkityksiä. Menneisyyden äänet jäävät mielestäni tavoittamattomiin ilman monitieteisiä välineitä. Tarvitaan ennen kaikkea kulttuurihistoriaa.

Kulttuurihistoria on tieteenala, joka tutkii menneisyyden kulttuurisuutta. Alan tutkijoita kiinnostaa menneisyyden ihmisten maailmassa olemisen tavat merkityksineen, tapoineen ja mentaliteetteineen. Erialaisten näkökulmien peloton yhdistäminen, soveltaminen ja tulkitseminen kuuluu kulttuurihistoriallisen tutkimuksen peruslähtökohtiin. Olennaisinta on tulkita kokonaisvaltaisesti ristiin mahdollisimman monipuolista ja laajaa lähdeaineistoa. Omassa tutkimuksessani olen toiminut juuri näin. Tarkassa lähiluvussa ovat olleet sanoma- ja aikakauslehdet, romaanit, äänitteet, aikalaislähteet ja tutkimuskirjallisuus.

Pohjoinen kulttuurihistoria, jota itse työlläni edustan, tutkii emerita-professori Marja Tuomisen sanoin usein kokonaistulkintojen ulkopuolelle jäävää pohjoisen Suomen historiaa. Väitöskirjani vastaa juuri tähän haasteeseen; olen osaltani tehnyt näkyväksi jotakin kadonneeksi, merkityksettömäksi ja pieneksi kuviteltua.

Rovaniemen markkinoita voidaan luonnehtia äänekkään monikulttuuriseksi ja moniaistilliseksi tapahtumaksi, johon osallistui paikallisten ohella ihmisiä kielineen ja murteineen kaikkialta Suomesta ja ulkomailta. Äänessä olivat tavalla tai toisella jokainen markkinavieras yhteiskunnallisesta asemasta, ammatista, sukupuolesta, iästä, kansallisuudesta tai etnisestä taustasta riippumatta.

Kaupankäynti saattoi olla hyvin äänekkästä. Värikäs mainostaminen, myyminen ja tinkaaminen tapahtuivat usein hyvinkin kovaan ääneen,

jopa huutaen. Esimerkiksi helppoheikkien tapa tehdä kauppaa oli pitkälti vuorovaikutteista performanssia, jossa sulaviksi harjoitetuilla onnekkailuilla oli merkitystä paitsi helppoheikille itselleen, myös ympäröivälle markkinayleisölle. Massasta oli erottauduttava. Kysymys oli auditiivisesta strategiasta.

Markkinoilla kuului myös musiikkia. Markkinasoittimista tunnetuimpaan, posetiiviin, suhtauduttiin vuodesta toiseen hyvin ristiriitaisesti. Usein epäviereisenä vinkuva, vierasperäisiä kappaleita suoltava automaattisoitin koettiin markkinatunnelman kohottajaksi. Alkuvuosina katujen varsilla ja pihoilla kuului posetiivien lisäksi arkkiveisujen kauppaajia ja katusoittajia. Vuosikymmeniä myöhemmin ääniympäristöstä erottuivatkin jo radiot ja gramofonit – ne tulivat jäädäkseen, sillä käytännössä internetin suoratoistopalveluiden kaltaiset innovaatiot ovat samaa audioteknologista jatkumoa.

Rovaniemen markkinoiden suosituinta huvittelua olivat jo aikanaan kuuluisat markkinatanssit. 1880-luvulla tansseja järjestivät yksityishenkilöt, sittemmin järjestöt ja seurakunnat. Vapaapalokunnan talossa järjestettäviä markkinatansseja alettiin kutsua tuuritanseiksi, jotka usein alkoivat aamulla ja kestivät aina pikkutunneille asti. Sali tyhjennettiin ja tuuletettiin kahden tunnin välein, minkä jälkeen tanssijat saivat mahdollisuuden jatkaa ilonpitoa ostamalla uuden pääsylipun. Aikakalaistodistajan mukaan tanssien äänimaisemassa kuuluivat vetopelin yhtämittainen rämähtely ja tanssin jytkä. Se oli nousevan Rovaniemen sydämenlyöntiä.

Markkinatansseja pyrittiin myös kontrolloimaan ja rajoittamaan. Viranomaisien näkökulmasta suurin ongelma oli viinanjuonti, kirkkoa puolestaan hiersi itse tanssiminen. Haitari eli pirunkeuhkot nähtiin haureuden ja synnin välineenä. Saarenkylässä kerrotaan poltetun yhden illan aikana pirtin uunissa kaksikymmentä haitaria.

Myös teatterit, iltamat ja elokuvat kuuluivat markkinahuveihin. Eriyisesti laulunäytelmät olivat suosittuja. Esityksissä yleisö saattoi pakottomasti nauraa, pulista ja kommentoida estradin tapahtumia. Yleisö metelöi myös elokuvaesityksissä, joita alettiin esittää markkinoilla 1900-luvun alussa kiertävissä, lämmitetyissä teltoissa. Vaikka elokuvat olivat siihen aikaan mykkiä, itse esitystilanteet saattoivat olla hyvinkin äänekkäitä. Mykkäelokuvien säestäjät, yleisö sekä teltojen ulkopuolella mekastavat sisäänheittäjät rumpuineen pitivät huolen siitä, että tunnelma oli kaikkea muuta kuin hartaan vaitelias.

Vieraileviin huvilaitoksiin kuuluivat myös sirkukset, kabinetit, karusellit ja tivolit. Sirkukset olivat erittäin suosittuja; teltojen kerrottiin olevan täynnä moniohjelmallista esitystä seuraavia katsojia. Tutuiksi markki-

nayleisölle tulivat muun muassa eksoottiset eläinesitykset, pellet, taikurit, silmäkääntäjät, kahlekuninkaat, puukonheittäjät, surmanajajat ja itämaiset mysteeriesitykset. Karuselleista kuului mekaanisesti tuotettua musiikkia, jota täydensivät hevosten ja vaunujen kyydissä istuneiden estoton karkelointi.

Äänimaisema voi manifestoida myös valtaa. Dionyysisen ilon kulttuuriseksi vastapainoksi järjestöt ja yhdistykset organisoivat aatteellisesti ohjattuja iltamia. Niiden akustisiin osiin kuuluivat valistuspuheiden, runonlausunnan ja kuorolaulun kaltaiset, kansalaisten sivistystä ja henkeä kohottavat esitykset. Musiikilla ja tanssilla oli valtaapitävien näkökulmasta aatteellista välinearvoa. Kirkonkellot olivat hyvin merkittävä valtasymboli. Ne muistuttivat markkinaväkeä alkavista palveluksista markkinasaarnoineen.

Äänimaisemaan liitettävien merkitysten takana piilee mentaliteetteja. Kulttuurihistoriassa mentaliteetilla tarkoitetaan ihmisiä toisiinsa yhdistäviä normeja, asenteita ja maailmaan reagoimisen tapoja. Väitän, että Rovaniemen markkinoiden äänimaisemaa käsittelevistä teksteistä on osoitettavissa kollektiivisia todellisuuskäsityksiä ohjaavia, hitaasti muuttuvia mentaliteetteja. Olen nimennyt ne väitöskirjassani karnevaaliksi ja kontrolliksi.

Äänimaisemana karnevaali merkitsi arjen ylittävää äänestä juhlintaa, jolle lainsäädäntö ja kulttuuriset käytännöt pyrkivät antamaan kontrolloivat raamit. Työssäni tulkitsen karnevaalin ja kontrollin mentaliteetit dialogisesti rakentuvana erilaisten asennoitumisten summana, jolloin ne voidaan nähdä markkina-aikana vallitsevana mentaalisenä atmosfäärinä, äänimaisemaa manifestoivana markkinamentaliteettina.

Viidenkymmenen vuoden aikana Rovaniemi kehittyi kirkonkylästä kaupunkimaiseksi kauppalaksi. Markkinoilla äänimaiseman muutokset kuuluivat puhemaiseman monipuolistumisena, uuden ääniteknologian mukanaan tuomina innovaatioina ja musiikkikulttuurin murroksina. Esimerkiksi radiot ja gramofonit muokkasivat voimakkaasti markkinoiden tapaisen julkisten tilojen ja myös kotien äänimaisemaa. Erityisesti radio edusti kansalaisille kulttuurisen äänen, tilan ja paikan vallankumousta.

Olellainen muutos markkinoiden äänimaisemassa liittyi ääniä tuottavien tapahtumapaisteiden ja -paikkojen asteittaiseen vaihtumiseen. Aiemmin markkinat levittäytyivät laajalle alueelle pitkin keskustan Maantiekatua ja ympäri kirkonkylää, mutta torin perustamisen jälkeen markkinat kutistuivat selkeästi rajatuksi toritapahtumaksi.

Mutta Rovaniemen markkinat ovat edelleen elossa. Paikkakuntalaisille konsepti on tuttu monella tapaa. Elokuussa Vanhalle torille ja Jät-

känpuistoon nousee Rovaniemen Wanhat Markkinat monipuolisine ohjelmineen. Kansainväliset suurmarkkinat järjestetään syyskuussa ydinkeskustan Lordin aukiolla ja sen läheisyydessä. Kauppatorille puolestaan organisoidaan perinteiset markkinat kolme kertaa vuodessa ja Rovaniemen kaupunki ja Kotiseutuyhdistys Totto ry pitävät syksyisin sadonkorjuumarkkinat. Ne kaikki ovat suosittuja ja merkittäviä tapahtumia, joissa kaikissa on aistittavissa konstailematonta markkinahenkeä ja tunnelmaa.

Tätä lektiota kirjoittaessani oivalsin, että Rovaniemen markkinoiden historia ilmentää *genius locia* eli paikan henkeä. Rovaniemen *genius loci* on kuin häilyvä mielenmaisema paikkakunnan omaan menneisyyteen, jota monenlaiset traumat, asenteet ja maailmaan asennoitumisen tavat täydentävät. Sillä on oma äänensä. On mielestäni täysin selvää, että Markkinat määrittävät atavistisesti rovaniemeläistä identiteettiä, kaupungin ainutlaatuisuutta ja sen korvaamattomuutta. *Genius locin* tunnistaminen vaatii aikaa. On liikuttava paikallishengen vaikutuspiirissä, kuunnella ja tutkia sen kulttuurista maastoa ja historiaa. Sille on osoitettava kunnioitusta.

Kuulun itse junantuomiin rovaniemeläisiin. Vuosien asettautumisen jälkeen aloin hiljalleen sopeutua tänne, sitten alkoi pitkä kotiutuminen. Väitöskirjaprosessin myötä koen nyt viimein juurtuvani tänne. Siksi Rovaniemen *genius loci* ilmenee myös oman ääneni ja väitöskirjani kautta. Minun on myös hyväksyttävä, että Rovaniemi tuntuu välillä olemukseltaan mysteeriltä, jota on vain syleiltävä. Me rovaniemeläiset ihmiset olemme aina vuorovaikutuksessa, halusimme tai emme, kaupunkimme menneisyyden kanssa.

Lopuksi haluan palata takaisin kulttuurihistoriaan ja osoittaa näin julkisesti oman positioni kulttuurihistoriallisen tutkimuksen kentällä. Minulle kulttuurihistoria merkitsee ennen kaikkea menneisyyden ääniä, erityisesti musiikkia. Musiikin kulttuurihistoriassa musiikin ajatellaan olevan kontekstuaalinen merkitysten verkosto, jossa tutkija voi kohdata mitä tahansa. Ihminen on usein irrationaalinen kokemusten eläjä.

Minua kiehtoo loputtomasti menneisyyden musiikki-ilmiöiden monitulkintaisuus. Sisäinen etnomusikologini haluaa ymmärtää ihmistä ja hänen musiikkiaan menneisyyden kautta. Annan tästä esimerkin. Sata vuotta sitten oli vuosi 1923. Voisin vaivatta kuvitella, että emeritaprofessori Marja Tuomiselle se merkitsee vuotta, jolloin ortodoksinen kirkkokunta siirtyi autonomisena arkkipiispakuntana Konstantinopolin ekumeenisen patriarkaatin alaisuuteen. Kollegalleni, FT Tiina Harjumaalle vuosi 1923 voi tuoda hänen mieleensä professori Jalmari Castrénin valtioneuvostolle luovuttaman selvityksen Petsamon radan taloudellisista edellytyksistä. FT

Mervi Löfgren puolestaan muistaa vuorenvarmasti, että juuri kyseisenä vuonna Auttin neidit, valokuvaajasisarukset, nappasivat yhteiskuvan ystävättäriensä kanssa Kemijoen rannalla.

Musiikin kulttuurihistoriaan intohimoisesti suhtautuvana tiedän, että vuonna 1923 Louis Armstrong levytti ensimmäistä kertaa. Tiedän myös, että Helsingissä järjestettiin Suomen ensimmäinen, gramofonimusiikista koostuva julkinen radiokonsertti. Liikutun ajatuksesta, että juuri tuona vuonna Jean Sibelius johti kuudennen sinfoniensa ensiesityksen. Eniten innostun vanhasta laulelmasta, joka muistitiedon mukaan on seipitetty vuoden 1923 helmikuun markkinatansseista:

Kuuluisa on Rovaniemi viinoista ja voroista, mutta vielä kuuluisampi harmonikka joroista. Sielä ovat ihmislapsen muuten hyvinvoipia, mutta tanssi reumatismi kauan repii koipia.

Raajoja ei raudat paina, polvis ei oo pattia, yöt ja päivät ympäriinsä kuumana on lattia.

Ei siis peräpohjolassa puutteheassa porata, siel on aikaa sekä rahaa viikkomäärin jorata.